

«جشنواره علمی رشد»

«حوزه علمیه معصومیه ی قرچک»

عنوان

تأثیر مصرف گرایی در اقتصاد کشور

استاد راهنما

خانم صائمی راد

پژوهشگران

خدیجه احسنی زارع

مهدیه حاجی احمد

مریم حسنی

کبری شاد کام

مؤمنه محمدی

پاییز 96

الف

چکیده

مصرف گرایی مسئله ای چند بعدی است که از جهات گوناگون مورد بررسی است اما در اصطلاح مصرف گرایی عبارت است از اصالت دادن به مصرف و هدف قراردادن رفاه و دارایی مادی که از زمان انقلاب صنعتی به بعد و در اثر گسترش سرمایه داری در اروپا به وجود آمد. همچنین توسعه انواع فروشگاه های بزرگ تنوع کالا و خدمات و رواج مدگرایی در جامعه باعث شد که مردم به سمت مصرف هرچه بیشتر کالاها و استفاده از آن ها در زمان کوتاه تر سوق پیدا کنند.

در آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم السلام) نیز بصورت مستقیم و غیرمستقیم به این موضوع پرداخته شده است و ارتباط آن را با اسراف بیان نموده است.

همچنین مصرف گرایی در مسائل مادی محدود نشده است بلکه شامل برخی از مسائل اخلاقی و فطری نیز می شود مانند زیاده روی در انفاق ، زیاده روی در گناه ، تلف نمودن وقت، تلف نمودن استعدادها همگی از مصادیق اسراف هستند.

عوامل متعدد فردی و عمومی در بروز و گسترش فرهنگ مصرف گرایی در یک جامعه می تواند دخیل باشد از جمله : جهل و نادانی ، چشم و هم چشمی ، تربیت خانوادگی و الگوی مصرف غربی و... که موجب رشد و گسترش مصرف گرایی شده است و پیامدهای نادرستی در پی دارد مانند: وابستگی اقتصادی به بیگانگان، گسترش فقر، نیاز آفرینی ، ترویج رذائل اخلاقی (حسادت ، طمع، غرور و کینه).

نوشته حاضر با در نظر گرفتن موارد فوق و همچنین توجه به این موضوع که مهمترین آسیب مصرف گرایی در جامعه وابستگی اقتصادی به بیگانگان است باروش های تحلیلی ، توصیفی و کتابخانه ای به ارائه راهکارهایی برای مقابله با این معضل پرداخته است که می توان به موارد: تقویت باورهای دینی ، اجرای عدالت ، فرهنگ سازی اصلاح الگوی مصرف و... اشاره کرد..

امید است مقاله حاضر در زمینه آگاهی جامعه از آثار منفی و خطرناک مصرف گرایی کمک شایان نماید.

کلید واژه: مصرف-مصرف گرایی-عواقب اسراف-مصرف بهینه-اقتصادکشور

مقدمه

یکی از مهم ترین عوامل هدایت و رستگاری جامعه اعتدال و رعایت حدود الهی است اسراف و خروج از اعتدال و تجاوز از حدود الهی مانع پیشرفت و اصلاح است و سبب نابودی ثروت و سرمایه های مادی و معنوی می شود.

خداوند متعال برای رسیدن انسان به کمال ، نعمت هایی را در اختیارش قرارداده که به تناسب نیازش از آنها استفاده صحیح بکند. در اینجا با واژه مصرف و چگونگی استفاده از نعمت ها روبرو می شویم و آنچه که موجب رضایت الهی می شود استفاده درست از نعمت ها و پرهیز از مصرف گرایبی است.

باتوجه به تاکیدهای اسلام بر پرهیز از اسراف و اینکه اسراف یکی از موانع مهم توسعه هر جامعه می باشد این مقاله بر آن شده است که با استفاده از روشهای تحلیلی، توصیفی و کتابخانه ای ، رویکرد ها و آثار منفی اسراف و مصرف زدگی را با استفاده از آیات و روایات مورد بررسی قرار دهد.

اما اصلاح الگوی مصرف تنها مسئله اقتصادی نیست بلکه ابعاد فرهنگی و اجتماعی نیز دارد . اصلاح الگوی مصرف می تواند به خودسازی انسان و مهار غرایز او مانند : خودخواهی، حرص، طمع ، تجمل گرایی و... کمک کند و موجب شکوفایی معنوی شود.

مصرف و مصرف گرایی مقوله ای است که در قرون اخیر مورد توجه اندیشمندان واقع شده و با پیشرفت صنعت در اروپا و نظام سرمایه داری سرعت زیادی به خود گرفت . مصرف گرایی علاوه بر عوامل و تاثیرات اقتصادی ، عوامل روانی و اجتماعی نیز دارد که به برخی از مهم ترین عوامل و ریشه های آن در این مقاله پرداخت شده است. شناخت این عوامل و پیامدهای آن در ارائه راهکار برای از بین بردن این معضل نقش مهمی دارد. نکته ی قابل توجه آنکه ، بررسی آثار مصرف گرایی بدون توجه به مسائل اقتصادی غیرممکن است از طرف دیگر در تعالیم اسلام آنچنان درباره ی پرهیز از اسراف تاکید شده است که بررسی آن بدون توجه به آموزه های دینی ناتمام می ماند و لذا تلاش شده این معضل از هر دو جنبه بررسی شود .

مفهوم شناسی مصرف ، مصرف گرایی، اسراف و تبذیر

واژه ی مصرف از نظر لغوی اسم ظرف و به معنای جای خرج کردن و محل صرف و خرج است. در اصطلاح اقتصادی مصرف عبارت است از ارزش پولی کالاها و خدماتی که افراد خریداری یا تهیه می کنند (بنیانی ، حسابی مصرف کنیم ، 1394 ش ، ص 11) .

مصرف گرایی عبارت است از اصالت دادن به مصرف و هدف قرار دادن رفاه مادی. مصرف گرایی یعنی استفاده از کالاها به منظور رفع نیازها و امیال این نه تنها شامل کالاهای مادی بلکه دربرگیرنده خدمات نیز هستند . مصرف درنگرش الهی حدودی دارد که انسان را در رشد و تعالی فردی و جمعی یاری می دهد. اگر از حدود آن کاسته یا بران افزوده شود نظام معیشت آسیب می بیند. امساک در هزینه کردن و نیز محروم کردن دیگران از نعمت های الهی بخل است و زیاده روی در هزینه اسراف شمرده می شود. بنابراین مصرف از هردوسو محدودیت دارد و تجاوز از آن نکوهیده است.

اسراف در لغت به معنی : گزاف کاری ، درگذشتن از حد میانه ، تلف کردن مال و ولخرجی کردن آمده است. (هاشمی-رضایی ، گنجینه اصلاح الگوی مصرف، 1388 ش، ص 97). این عبارت عموماً درباره ی رفتار انسان به کار می رود و برای غیرانسان به ندرت به کار رفته است اما در رفتارهای انسان عمومیت دارد و شامل تجاوز از هر حدی می شود یعنی هرگونه زیاده روی در رفتارهای اخلاقی ، فرهنگی ، سیاسی ، اعتقادی و اقتصادی اعم از فردی و اجتماعی را دربر می گیرد. (شاه آبادی ، مروری بر تجمّل و اسراف، 1385 ش ، ص 29)

تبذیر در لغت به معنای پخش کردن و متفرق ساختن است که در کتاب های لغت دو خصوصیت برای آن شمرده شده است:

- 1 - پخش کردن و منتشر کردن می تواند خوب یا نابجا باشد همانند علم و آگاهی که نشر آن هم می تواند پرده های جهل و نادانی را کنار زند و هم می تواند دردست دزد باشد ، چو دزدی با چراغ آید گزیده تر برد کالا . تقسیم اموال هم چنین است می تواند خوب یا نابجا باشد . اما تبذیر مفهوم منفی دارد ازین رو به عالم پر حرف و بیهوده گویی به افشاگر اسرار هم مبذر گفته می شود و در اموال مقصود هدر دادن انست.

ب) یکی دیگر از راه کارهای برای مبارزه با اسراف و اصلاح نمودن الگوی مصرف، تبیین و معرفی الگوی مصرف است تا آحاد جامعه بتوانند میزان بهره گیری خود از امکانات و سرمایه های مادی و معنوی را بر اساس یک الگوی صحیح تنظیم نمایند و این کار در درجه نخست بر عهده متفکران و صاحب نظران و در درجه دوم بر عهده دولتمردان و کارکنان جامعه و سپس رسانه های جمعی و ملی می باشد. تردیدی نیست که مهم ترین عامل اسراف و زیاده روی مردم، جهل و نا آگاهی آنان از یک الگوی محیی و مناسب است. چنانچه مسئولین اقتصادی کشور زیان های ناشی از مصرف بی رویه آب، نان و سوخت و دیگر اقلام زندگی را به صورت آمار و ارقام به اطلاع مردم برسانند و مشخص نمایند که با صرفه جویی در معرف اقلام، کشوری به پیشرفتهایی دست می یابد خود انگیزه قوی تری را در مردم ایجاد می کند تا از اسراف دوری کنند و به مصرف بهینه و قناعت روی آورند

ج) پرهیز خواص از تجمل گرایی: راه کار بعدی دوری خواص و شخصیت های مهم جامعه از زندگی اشرافی و تجملی است. زیرا شیوه زندگی آنان بر دیگران اثر می گذارد. هنگامی که برای رسول خدا نوشیدنی بسیار گوارایی آوردند، فرمود آن را از من دور سازید که این نوشیدنی ... است (اسحاقی، باید و نبایدهای مصرف، 1388 ش، ص 79)

د) نظارت همگانی: همچنین نظارت همگانی بر رفتارهای آدمی که در آموزه های دینی با تعبیر امر به معروف و نهی از منکر از آن یاد می شود، از کارآمد ترین شیوه های تثبیت ارزش ها و و مقابله با مفسد و اغراف هاست. ائمه معصوم گاهی با نهی صریح و مستقیم و زمانی با واکنش های اخلاقی، بر این امر مهم نظارت داشتند. در حدیثی از امام علی (ع) در این باره می فرمایند: پیش از جدایی نعمت آن را نیکو دارید زیرا از بین می رود و بر صاحب آن به چگونگی رفتارش با آن گواهی می دهد (شیخ صدوق، علل الشرایع، 318ق، ص 1037)

افزون بر این خانواده در پرورش شخصیت و عملکرد فنی و اجتماعی آدمی نقش بسیار مهمی دارد. چنانچه بزرگان اهل اسراف و تبذیر باشند خواه ناخواه این روحیه به فرزندان منتقل می شود (اسحاقی، بایدها و نبایدهای مصرفی، 1388 ق، ص 78)

ه) اجرای عدالت: نبود عدالت اقتصادی و جلوگیری نکردن از انباشته شدن ثروت در دست عده ای خاص، از عوامل مهم پدیده اسراف است. از این رو، اجرای عدالت و توزیع عادلانه ثروت، زمینه گسترش آن را می کاهد و یا نابود می سازد

امیرالمومنان علی (ع) عامل اصلاح و سازمان دهی امور جامعه را دادگستری می داند وقتی می فرماید: «توده های مردم را جز عدالت، اصلاح نمی کند» (همان، ص 79)

و) معرفی الگوهای مناسب در جامعه: یکی از ویژگی هایی که در وجود هر انسانی به ودیعه گذاشته شده الگوپذیری است. بر این اساس، هر کس به نوعی می کوشد تا از شخصیت هایی که در نظر او بزرگ و کامل هستند، پیروی کند و شیوه زندگی آنان را سرمشق زندگی فرد قرار دهد. زندگانی پیامبر بزرگوار اسلام و ائمه مجموعه ای از الگوهای ارزشمند است که می تواند در زمینه فضیلت های اخلاقی همچون قناعت و میانه روی، الگوی دیگران قرار گیرد. همچنین مومنان راستین و عالمان ربانی که رهرو راه ائمه هستند و زندگی همراه با ساده زیستی و قناعت دارند الگوی مناسبی به شمار می روند. زندگی پیامبران عظام و رهبران بزرگ جامعه اسلامی همواره ساده بوده است زیرا اگر زندگی تجملاتی و پر زرق و برق داشتند، دیگر اقشار مردم نیز به پیروی از آنان سراغ تجمل می رفتند، زندگی پر تجمل با رهبری که لازمه آن سبک بازی و آمادگی است، نمی سازد. همچنین برای مدیران جامعه نیز سیره ی مدیریتی پیامبر گرامی اسلام مناسب باشد (همان، ص 80)

نتیجه گیری

مصرف گرایی در بستر جامعه و فرهنگ شکل می گیرد و عوامل غیراقتصادی نیز در شکل گیری آن دخیل هستند که لازم است بدان توجه شود. به همین منظور سال 1388 توسط رهبرانقلاب اسلامی، سال اصلاح الگوی مصرف نامیده شد تا یکی از مهم ترین موانع پیشرفت کشور را در دستور کار دولت و ملت قرار دهد. از توجه در آیات و روایات نیز بدین نتیجه رسیدیم که اسلام با مصرف کردن مخالف نیست و مسلمانان را به میانه روی و اعتدال در مصرف دستور می دهد. نکته ی دیگر آنکه اولین آسیب مصرف گرایی به خود انسان بازمی گردد چرا گسترش فقر و وابستگی به بیگانگان از عواقب آن است.

رعایت و پیاده کردن راهکار های مطرح شده می تواند این مانع پیشرفت کشور را از میان بردارد. دارایی و ثروت گرچه در تامین زندگی و رشد و تعالی انسان سهم دارد اما اگر نگاه به آن ابزاری نباشد سقوط آدمی و محرومیت از کمال و سعادت می شود زیرا اسایش و آرامش زندگی انسان در گرو تجمل مادی نیست و او بانیروی عقل، زیستن خردمندانه را برگزیده و خرد حکم می کند که انسان به گونه ای زندگی کند که آبرو و حیثیت او نزد خدا و اولیای او حفظ بماند چرا که رفاه و راحت طلبی در بی نیازی و عدم وابستگی به مال دیگران است.

منابع و مأخذ

قرآن کریم

نهج البلاغه

- 1- ابن ابی فراس ، ابوالحسن ورام ، *تنبيه الخواطر نزهة الظواهر* قم ، مكتبة الفقيه ، 605ق
- 2- اخوی ، احمد ، *اقتصاد کلان* ، تهران ، چاپ ونشر بازرگانی ، 1380ش
- 3- آزاد ، بلقیس و همکاران ، *اصلاح الگوی مصرف* ، تهران ، کتاب نشر ، 1391ش
- 4- اسحاقی ، سید حسین ، *بایدها و نبایدهای مصرف* ، قم ، دفتر عقل ، 1388ش
- 5- الهی قمشه ای ، مهدی ، *صحیفه سجادیه در رساله حقوق امام سجاد (ع)* ، قم ، نشا ، 1352ش
- 6- ایروانی ، جواد ، *الگوی مصرف در آموزه های اسلامی* ، مشهد دانشگاه علوم اسلامی رضوی ، 1388ش
- 7- بنیانی ، محمدرضا ، *حسابی مصرف کنیم* ، قم ، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) ، 1394ش
- 8- تمیمی آمدی ، عبدالواحد بن محمد ، *غررالحکم و درر الکلم* ، قم ، موسسه انتشاراتی امام عصر (عج) ، بی تا
- 9- جمعی از نویسندگان حوزه نمایندگی ولی فقیه در جهاد کشاورزی ، *مدیریت الگوی مصرف از دیدگاه اسلام* ، کرج ، نشر آموزش کشاورزی ، 1388ش
- 10- جوادی آملی ، عبدالله ، *مفاتیح الحیاء* ، قم ، اسراء ، 1391ش
- 11- ----- ، *تفسیر تسنیم* ، قم ، اسراء ، بی تا
- 12- ----- ، *زن در آینه جمال و جلال* ، قم ، اسراء ، 1383ش
- 13- حسینی تهرانی ، سید محمدحسین ، *روح مجرد* ، مشهد ، علامه طباطبائی ، 1425ق
- 14- حرعاملی ، محمدبن حسن ، *الجواهر السنیه فی الاحادیث القدسیه* ، قم ، طلیعه سبز ، 1393ش

- 15- -----، *وسائل الشیعه*، قم، الهادی، 1377ش
- 16- حکیمی، محمد و همکاران، *الحیاء*، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1373ش
- 17- خامنه ای، سیدعلی (رهبر جمهوری اسلامی ایران)، *اقتصاد مقاومتی سکوی پیشرفت و عدالت*، تهران، خیزش نو، 1393ش
- 18- -----، *اقتصاد و عرصه اقتصادی*، تهران، قدر ولایت، 1391ش
- 19- خیاط، رجبعلی، *کیمیای محبت*، قم، الهادی، 1377ش
- 20- دهقانی، علی، *اقتصاد خرد*، تهران، ترمه، 1390ش
- 21- دهخدا، علی اکبر، *لغت نامه*، تهران، دانشگاه تهران، 1335ش
- 22- رفیع پور، فرامرز، *توسعه و تضاد*، تهران، شرکت سهامی انتشار، 1377ش
- 23- شاه آبادی، محمدعلی، *مروری بر تجمل و اسراف*، تهران، کانون اندیشه جوان 1385ش
- 24- شعبانی، اکبر، *سلسله مباحث سبک زندگی اسلامی*، بی جا، قدس، 1394ش
- 25- شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه، *علل الشرایع*، قم، مکتبه الداوری، 1380
- 26- -----، *من لا یحضره الفقیه*، قم، جامعه مدرسین، 1413ق
- 27- -----، *الخصال*، قم، جامعه مدرسین، 1379ش
- 28- شیخ حرانی، ابومحمد، *تحف العقول*، قم، آبان، 1395ش
- 29- طبرسی، فضل بن حسن، *مکارم الاخلاق*، قم، شریف رضی، 1412ق
- 30- علی بن موسی الرضا (ع)، امام هشتم، *فقه الرضا (ع)*، مشهد، المومنه العالمی 1402ق
- 31- عروسی حویزی، عبدعلی بن جمعه، *تفسیر نور الثقلین*، قم، موسسه اسماعیلیان 1412ق
- 32- عیاشی، محمد بن مسعود، *تفسیر عیاشی*، تهران، مکتبه العلمیه الاسلامی، 320
- 33- عسکری، سیدمرتضی، *طب الرضا (ع)*، قم، دارالخیام، 1402ق
- 34- قزوینی، حافظ بن ماجه، *سنن ابن ماجه*، بیروت، التراث الحربی، بی تا
- 35- قرائتی، محسن، *تفسیر نور*، تهران، مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، 1379ش

- 36- کلینی ، محمد بن یعقوب ، کافی ، قم ، اسوه ، 1375 ش
- 37- کلانتری ، علی اکبر، اسلام والگوی مصرف ، قم ، بوستان کتاب ، 1388 ش
- 38- گلزاری ، مسعود ، کلیات علم اقتصاد ، تهران ، کتابدار ، 1395 ش
- 39- لوئیس معلوف ، المنجد فی اللغة ، بیروت ، دارالمشرق ، 1992 م
- 40- مجلسی ، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت ، الوفاء ، 1403 ق
- 41- ----- ، حلیه المتقین ، قم ، مسجد مقدس جمکران ، 1384 ش
- 42- ملک محمدی ، حمیدرضا ، برلبه ی پرتگاه مصرف گرایی، تهران ، مرکز اسناد 1381 ش
- 43- محمود حقیقی، کریم ، آداب سلوک قرآنی ، شاهچراغ ، ارمغان طوبی ، 1393 ش
- 44- محمدی ری شهری ، محمد ، میزان الحکمه ، قم ، دارالحدیث ، 1384 ش
- 45- موسوی ، سیدحسین ، مدو مدگرایی ، قم ، بوستان کتاب ، 1394 ش
- 46- نراقی ، احمد ، معراج السعاده ، تهران ، رشیدی ، 1391 ش
- 47- نمازی ، علی ، مستترک سفینه البحار ، قم ، نشر اسلامی، 1419 ق
- 48- هاشمی ، سیدمهدی ، گنجینه اصلاح الگوی مصرف ، قم، سبط النبی ، 1388 ش
- 49- سایت تبیان
- 50- پایگاه اطلاع رسانی حوزه